

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1941

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΝΙΤΣΕ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

[*Ἡ «Νέα Ἔστιά» ἀρχίζει ἀπὸ σήμερον τὴ δημοσίευσή ἐνός σημαντικοῦ ἔργου τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε, ἔργου ποῦ μόλις πρόσφατα ἐγίνε γνωστὸ στὸ εὐρύτερο ξένο κοινὸ ὕστερα ἀπὸ συστηματικὴ περισυλλογὴ καὶ κατάταξη. Τίτλοφορεῖται: «Ἡ Γέννηση τῆς Φιλοσοφίας στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Τραγωδίας». Ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης γνωρίζει ἤδη, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἵωνα μας, τὸ περίφημο ἐκεῖνο ἔργο τοῦ Νίτσε, τὴ «Γέννηση τῆς Τραγωδίας», ποῦ ἀκόμη καὶ σήμερον, παρ' ὅσες τὶς μεταγενέστερες ἐρευνες καὶ τὶς ἀναπόφευκτες συμπληρώσεις τῶν ἀρχικῶν στοιχείων τῆς γνώσεως μας γιὰ τοὺς ἀρχαίους τραγικούς, ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλέστερη μύηση στὴν ἑλληνικὴ τραγωδία. Ὅμως, καθὼς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης στὸν πρόλογο τῆς σοφῆς Γαλλίδας, ποῦ ἀκολουθεῖ, τὸ παγκόσμιο αὐτὸ ἔργο τοῦ Νίτσε θὰ εἶχε ἓνα συμπλήρωμα, ἓνα πραγματικὸ συμπλήρωμα, γιὰτὶ, καθὼς ἐξηγεῖται, ὁ Νίτσε πιστεύει πὼς Τραγωδία καὶ Φιλοσοφία εἶναι δύο κλάδοι ἀδελφοί, ποῦ φῦτρωσαν ταυτόχρονα ἀπὸ τὸν ἴδιον κορμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος τῆς προκλασικῆς ἐποχῆς. «Ἡ Γέννηση τῆς Φιλοσοφίας στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Τραγωδίας» ἀποτελεῖ, συνεπῶς, ἓνα εἶδος ἀναγκαίας συνέχειας στὸ γνωστὸ ἤδη ἔργο του γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Τραγωδία καὶ τὸ ἀπαραίτητο συμπλήρωμα ποῦ βοηθεῖ νὰ ἴδῃμε τὴ ντασικὴ σκέψη σ' ὅλη τὴν εὐρύτητα καὶ τὴν πληρότητά της. Στούς καιροὺς μας, ὅπου ἡ κίνηση γιὰ τὴν ἀναβίωση τῆς ἀρχαίας τραγωδίας πῆρε τὴν ἔκταση ποῦ ἀρμύζει στὸ ἀπέραντο καὶ ἀνεκμετάλλετο αἰσθητικὸ περιεχόμενον τῆς ἀρχαίας τραγικῆς τέχνης, ἡ μετάφραση τοῦ σχεδὸν ἀγνωστοῦ αὐτοῦ ἔργου τοῦ Νίτσε γίνεται μιὰ χρήσιμη συμβολή. Ἐξάλλου, ἡ «Νέα Ἔστιά» πιστεύει πὼς προσφέρει στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς κοινῆς μιὰν ἀληθινὴν ὑπηρεσίαν φέρνοντας πρὸ σιμὰ στὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμησή του ἓνα ρωμαλέο πνεῦμα ποῦ ἤξαιρε νὰ βρεῖσκη στὸν κλασικὸ μας πολιτισμὸ καὶ στὴν ἀρχαία μας τέχνη τὴν πηγὴ ὑπερόχων ἐμπνεύσεων. Ὁ Νίτσε ὑπῆρξε ἓνας φανατικὸς ὕμνητῆς τοῦ προσωκρατικοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὁ φανατισμὸς του δὲν τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ μιὰ φιλοσοφικὴ γραμμὴ ποῦ ἄφισε βαθύτατα ἴχνη στὴν ἐξέλιξη τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ ἔργου ἐπόσχειται, μετὰ τὴ δημοσίευσή ἀλόκληρου τοῦ ἔργου, ἓναν ἐπίλογο. Ἐναν ἐπίλογο κριτικὸ τῶν ἀπόψεων τοῦ Νίτσε γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Τραγωδία καὶ τὴ Φιλοσοφία στὴν ἐποχὴ τῶν τραγικῶν ποῦ, ἂν ἐπιτρέψουν τὰ περιθώρια τοῦ χώρου, θὰ ἐκταθῆ σὲ μιὰ συνθετικώτερη μελέτη τῆς ντασικῆς φιλοσοφίας σὲ στενὴ συνάφεια μὲ τὶς θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς συνέπειες τῆς ἀναμφισβήτητης ἐπιρροῆς της.]*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ «Γέννηση τῆς Τραγωδίας», τὸ πρῶτο ἔργο τοῦ Νίτσε ποῦ μ' αὐτὸ κίνησε τὴν προσοχή, θὰ εἶχε κ' ἓνα συμπλήρωμα, τὴν «Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία στὴν ἐποχὴ τῶν τραγικῶν». Τὸ βιβλίον αὐτό, ποῦ πολλὰς φορὲς ἔχει σχεδιασθῆ, μὲ διάφορους τίτλους καὶ ποικίλες μορφές, δὲ γράφτηκε ποτέ. Μὰς ἔμειναν ὅμως ἀξιόλογα ἀποσπάσματα. Στὸ πνεῦμα τοῦ Νίτσε ἔμειναν μερικὲς ἰδέες, σὰν κατακάθι τῆς σκέψης του, ποῦ τὶς βλέπει κανεὶς ν' ἀναφαίνωνται ἀκόμη καὶ στὸ προσχέδιο τοῦ ἔργου «Ἡ Θέληση τῆς Δύναμης»: ἡ ἰδέα τοῦ στενοῦ συνδέσμου ποῦ

ἐνώνει τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη καὶ τὴν τέχνη τῆς τραγωδίας, ὕστερα τὴ σκέψη τούτη καὶ τὴν τραγικὴ τέχνη μ' ἓναν ὀρισμένο πολιτισμὸ, — ἡ ἰδέα τῆς ἐπίδρασης ποῦ μπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀσκοῦν ὁ φιλόσοφος κι' ὁ τεχνίτης στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἔθνους, — ἡ ἀναγκαία ὀποταγὴ τῆς γνώσεως σὲ ἀξίες ἀνώτερες, ἀξίες τέχνης, ὕφους κι' ἀξίες ζωῆς. Ὅλ' αὐτὰ τὰ βρίσκει κανεὶς «ἐν σπέρματι» στὰ δοκίμια γιὰ τὴν «Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία στὴν ἐποχὴ τῶν τραγικῶν», στὸ πορτραῖτο τοῦ «Τελευταίου Φιλοσόφου» καὶ τοῦ «Φιλοσόφου ὡς ἱατροῦ τοῦ πολιτι-

E. V. ...
IOANNINA 2008

μοῦ», πού ἀπασχολοῦν μεγάλο μέρος τοῦ Χ τόμου τῶν Ἀπάντων του (1).

Ὅτι ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος στὸν Σοπενάουερ, εἶναι πρόδηλο. Εἶναι ἐξίσου πρόδηλο πὼς στὸ πνεῦμα τοῦ Νίτσε γίνονται παραλληλισμοὶ ἐξυπονοούμενοι, ἀλλὰ ἀπολύτως συνειδητοί: ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία καὶ τὸ βαγνερικὸ δράμα, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι κι' ὁ Σοπενάουερ ἢ ὁ Νίτσε ὁ ἴδιος. «Ὅπως ὁ Σοπενάουερ ἔλεγε πὼς ἀναγνώριζε τὸν ἑαυτό του στοὺς προσωκρατικούς καὶ δὲν ἔτρεφε καμμιά ὑπόληψη παρὰ στοὺς φιλοσόφους ὅπου ἀνακάλυπτε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του (γράφει ὁ Κ. Ἄντλερ: «Ὁ Νίτσε, ἡ ζωὴ καὶ τὸ πνεῦμα του», III, σ. 107), ἔτσι κι' ὁ Νίτσε ἀναγνώριζε τὸν ἑαυτό του στοὺς προσωκρατικούς καὶ στὸν Σοπενάουερ ταυτοχρόνως. Ἐκεῖνο πού ἐπαιρνε ἀπ' αὐτοὺς εἶν' ἐλάχιστο μπροστὰ σ' ἐκεῖνο πού ἔδινε. Ὄταν μιλάει γιὰ τὸν Ἡράκλειτο καὶ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, πρέπει νὰ ἐννοοῦμε Νίτσε. Κι' ὅταν μιλάει γιὰ τὸν Σοπενάουερ, καὶ πάλι πρέπει νὰ ἐννοοῦμε Νίτσε.» Ἐχοῦμε ἐπαρκῶς κατατοπισθῆ. Ὁ ἑλληνιστὴς ἢ ὁ ἱστορικός τῆς φιλοσοφίας θ' ἀπογοητευθῆ ἂν θελήσῃ ν' ἀναζητήσῃ, στίς σελίδες αὐτές, νέο φῶς γιὰ τὸν Ἡράκλειτο, τὸν Παρμενίδη ἢ τὸν Ἐμπεδοκλῆ. Θὰ πρέπει νὰ ἐλέγξῃ ἀδιάκοπα τοὺς θαυμάσιους ὀρισμοὺς τοῦ Νίτσε μὲ τὴ βοήθεια τῶν κειμένων καὶ προσφατώτερων ἐπιστημονικῶν μελετῶν (2). Ἀλλὰ θὰ διακρίνῃ καθαρώτερα ἀπὸ ποιὰν ἀντίληψη τῶν Ἑλλήνων ξεκίνησε ὁ Νίτσε γιὰ νὰ οἰκοδομήσῃ τὴ φιλοσοφία του γιὰ τὸν ἀνώτερον ἄνθρωπο καὶ τὸ σύστημά του γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο τῶν πολιτισμῶν. Γιατί αὐτές εἶναι οἱ δύο κυριώτερες ἀπασχολήσεις του: κατὰ

τί πλουτίζουν τὴν ἐννοια πού μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, τοῦ μεγαλοφυοῦς, οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι, καὶ κατὰ τί εἶναι ταυτόχρονα οἱ μάρτυρες καὶ οἱ ὁδηγοὶ τῆς καλύτερης ἑλληνικῆς ἐποχῆς· συνεπῶς, ποιά χρησιμὴ συμβολὴ προσφέρουν στὸν σύγχρονο φιλόσοφο πού ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι, κατὰ τὸ ὑπόδειγμά τους, ὁ «λατρός τοῦ πολιτισμοῦ»;

Ἀνάγκη, λοιπόν, πρωταρχικῆ, νὰ σχηματίσουμε μιὰ κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβῆ ἰδέα τῶν φιλοσόφων αὐτῶν, πού τὸ ἔργο τους ἔχει σχεδὸν ὀλότελα χαθῆ, μὰ μὲ μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ μεταγενέστερες μαρτυρίες, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀσφαλεῖς, ἀπὸ ἀποσπάσματα πού σώθηκαν ἐδῶ ἢ ἐκεῖ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀθηντικά. Οἱ ἐργασίες τοῦ Νίτσε γιὰ τοὺς Προσωκρατικούς, πού ἀπασχολοῦν τὰ καθηγητικὰ του χρόνια στὴ Βασιλεῖα καὶ τροφοδότησαν τίς παραδόσεις του στὰ 1872, 1873 καὶ 1876, εἶναι προγενέστερες τῶν ἐξαιρέτων δημοσιευμάτων τοῦ Diels καὶ δὲν ἔχουν σοβαρὴ φιλολογικὴ βάση. Ὁ Ἔρνστ Χόβαλντ («Nietzsche und die Klassische Philologie», 1920) τίς πέρασε ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ κριτικὴ του. Ὅμως ὁ Νίτσε ἀποβλέπει σὲ κάτι ἐντελῶς διάφορο ἀπὸ μιὰν ὑπομονετικὴ ἀποκατάσταση κειμένων ἢ συστημάτων. Ὅ,τι κυρίως ἐπιζητεῖ, εἶναι τὸ ξαναζωντανεῖν τῶν προσωπικοτήτων. Ὅλα τὰ συστήματα πεθαίνουν, μονάχα τὰ ἔργα τέχνης καὶ οἱ προσωπικότητες ἐπιζοῦν. Ἐνα ὁποιοδήποτε σύστημα δὲν εἶν' ἀληθινὸ παρὰ γιὰ τὸν δημιουργό του καὶ διὰ τοῦ δημιουργοῦ του, ἀπὸ τὴν προσωπικότητα πού τὸ πλάθει καὶ πού σ' αὐτὸ μέσα ἐκφράζεται. Τρία ἀνέκδοτα ζωγραφίζουν ἕναν ἄνθρωπο, ἔλεγαν οἱ παλαιοὶ δοξογράφοι (3). Κι' ὁ Νίτσε πιστεύει σ' αὐτὸν τὸν ὄρισμό. Ἀλλὰ δὲν τὸν ἐφαρμόζει διόλου, καὶ τὰ πορτραῖτα τῶν ἀρχαίων αὐτῶν σοφῶν πού φιλοτεχνεῖ, ἀπ' τὸν Θαλῆ ὡς τὸν Σωκράτη, χρωστοῦν περισσότερα πράγματα στὴ φαντασία του παρὰ στὴν ἀνεκδοτολογικὴ παράδοση πού παραμελεῖ.

Τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη, αὐτὴν καθαυτὴν, ὁ Νίτσε τὴ θεωρεῖ ὡς τὴν ἀνώτερη μορφή

(1) Ἐκδόση σὲ 19 τόμους (σχ. 8ο Β' ἐκδ. θεωρημένη κ' ἐπιδιορθωμένη, 1903). Στὸν Χ τόμο βρίσκονται: ἡ ἔκδοση πού συντάχθηκε στὰ 1873 γιὰ τὴν Κοζίμα Βάγνερ μὲ τὸν τίτλο: Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen, μὲ τὰ προσχέδια τοῦ προλόγου, τοῦ γενικοῦ σχεδίου ἐργασίας καὶ τῆς συνέχειας· ἀποσπάσματα συγκεντρωμένα μὲ διάφορους τίτλους: Der letzte Philosoph, Der Philosoph als Arzt der Kultur, Wissenschaft und Weisheit im Kampfe. Στὸν XIX τόμο σημειώσεις καὶ σχέδια παραδόσεων γιὰ διάφορους προσωκρατικούς φιλοσόφους. Στὸν IX τόμο τὰ ἀποσπάσματα τοῦ δράματος «Ἐμπεδοκλῆς».

(2) Κείμενα: Hermann Diels, Doxographi graeci, 1879, Die Fragmente der Vorsokratiker, Griechisch und Deutsch. (7η ἐκδ. 1934). Wilhelm Capelle: Die Vorsokratiker, übersetzt und eingeleitet, 1935.

Μελέτες: Eduard Zeller, Die Philosophie der Griechen 1844-1852 (πού ὁ Νίτσε θὰ ἔπρεπε ἀσφαλῶς νὰ γνωρίζῃ) 6η ἐκδ. 1919-1920· γαλλ. μετάφρ. 1908-1909. Paul Tannery, Pour l'histoire de la science hellène. De Thalès à Empédocle. 1877. Th. Gomperz: Griechische Denker. 1892-1902· Β' ἐκδ. 1903-1909, γαλλ. μετάφρ. 1908-1909. John Burnet, Early Greek Philosophy 1892, 3η ἐκδ. 1920, γαλλ. μετάφρ. 1919. Karl Joffe: Der Ursprung der Naturphilosophie aus dem Geist der Mystik, 1903. Albert Rivaud, Le problème du devenir et la notion de la matière dans la philosophie grecque depuis les origines jusqu'à Théophraste, 1906. Léon Robin, La pensée grecque et les origines de la pensée scientifique, 1923. Abel Rey, La jeunesse de la science grecque, 1933. Στὰ δύο τελευταῖα ἔργα, πλουσιώτατη βιβλιογραφία.

(3) Νεώτερος ὅρος. Ὄνομάσθηκαν «δοξογράφοι» — ὅπως «παροιμιογράφοι», «παραδοξογράφοι» κλπ. — μερικοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ συστηματικὴ καταγραφή τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν (δοξῶν) προγενέστερων φιλοσόφων. Στούς ἀλεξανδρινούς χρόνους καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς, ἐγγεγραμμένα παροιμίου περιεχομένου ἦταν κοινότατα καὶ πολλὰ ἔχουν διασωθῆ. Ἀσφαλεῖς πληροφορίες γιὰ τοὺς δοξογράφους δὲν ὑπῆρχαν ὡς τὸ 1879, ὅταν δημοσιεύθηκε τὸ περιεκτικὸ ἔργο τοῦ Diels: «Doxographi Graeci», ὅπου εἶχαν καθιερωθῆ τὰ σωζόμενα δοξογραφικὰ ἔργα καὶ ἀποσπάσματα, κι' ἀποδεικνύονταν μὲ αὐστηρὴ συγκριτικὴ μέθοδο ὡς κοινὴ τους πηγὴ τὸ «Περὶ φυσικῶν δοξῶν» σύγγραμμα τοῦ Θεόφραστου. Νεώτερες ἐρευνες ἀποκάλυψαν ὅτι ἡ δοξογραφία γεννήθηκε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Θεόφραστο, καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλη αἱ «Ἀπορίαι» θεωροῦνται δοξογραφικὰ δοκίμια. [βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἔγκ. σ. 496 στ. α']. (Σημ. τοῦ Μ.)

τῆς φαντασίας. Τὸ φιλοσοφικὸ πνεῦμα, φερόμενο στὰ φτερά τῆς φαντασίας, ἐξορμᾷ πέρ' ἀπ' τὸ πραγματικὸ καὶ βυθᾷει στὸ ἀπόλυτο. Κάθε φιλοσοφικὸ σύστημα εἶναι μιὰ ποιητικὴ μεταφορά, ἓνα ἔργο τέχνης, μιὰ ὑποκειμενικὴ δημιουργία ποὺ χρωστᾷει τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς στὴν ὁμορφιά τῆς, ἀκόμη κι' ὅταν οἱ προϋποθέσεις καὶ τὰ συμπεράσματά του εἶναι πᾶς ξεπερασμένα. Ἔτσι, τὸ ἀναπόδεικτο σύστημα τοῦ Ἡράκλειτου ἔχει περισσότερες δυνατοῦτες ζωῆς ἀπὸ τὰ ἀδιαμφισβήτητα λογικὰ σχήματα τοῦ Ἀριστοτέλη. Δὲ δοκιμάζει κανεὶς ἐκπληξὴ βλέποντας τὸν Νίτσε νὰ συναντᾷται στὴν ἐκτίμησή του αὐτὴ μ' ἓναν ποιητὴ, ὅπως ὁ Πῶλ Βαλερύ, ὅταν ὁ τελευταῖος αὐτὸς τοῦτίζει: « Τῆ μεταφυσικῇ τῆ θεωροῦσα πάντα ὡς τέχνη. Ἄν δὲν τὴν πιστέψουμε ὡς τέτοια, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀπορρίψουμε, ὡς ἀνάξιες λόγου, ὅλες τὶς μεγάλες φιλοσοφίες τοῦ παρελθόντος, ποὺ τίς ἔχει ἀφανίσει κυρίως ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ὁποιαδήποτε φιλοσοφία εἶν' ἀχώριστη ἀπ' τὸν φιλοσόφου τῆς, εἶναι βασικὰ ἀμεταβίβαστη κι' ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἀντιτίθεται στὴν ἐπιστήμη » (1).

Εἶναι ἡ δύναμη κ' ἡ πρωτοτυπία τῶν ἀρχαίων αὐτῶν φιλοσόφων ν' ἀντλοῦν ἀπ' τὸ μῦθο περιεχόμενο ὄλοένα καὶ περισσότερο γενικὸ καὶ ἀφηρημένο, εἴτε φιλοσοφούν γύρω ἀπὸ τὸ πρωταρχικὸ στοιχεῖο ποὺ ἔγινε τῶν πάντων πηγὴ γεννήτρα ἢ ποὺ σ' αὐτὸ τὰ πάντα τελικὰ ἀναχωνεύθηκαν, εἴτε συζητοῦν γιὰ τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν, γιὰ τὸ εἶναι καὶ τὸ γίνεσθαι, εἴτε, ἀντικρούζοντας τὸ θέαμα τῆς παγκόσμιας βίας καὶ τοῦ παγκόσμιου πόνου ὀνειρεύονται κάποιο ἀμάρτημα μεταφυσικὸ, τοῦ ὁποίου τὸ βάρος φέρουμε ὡς γέννηθοῦμε καὶ ποὺ ἐξαγνίζομαστε μὲ τὴ ζωὴ καὶ μὲ τὸ θάνατο. « Ὁ δρόμος ποὺ φέρει ἀπὸ τὸν Θαλῆ στὸν Σωκράτη εἶναι ἀληθινὰ καταπληκτικὸς » ἔγραφε ὁ Νίτσε στὸ Γκέρσντορφ, στὰ 1873.

Αὐτὸν τὸν καταπληκτικὸ δρόμο θέλησε νὰ χαράξῃ κι' ἀσφαλῶς σταμάτησε στὴ μέση τοῦ δρόμου· οἱ σημειώσεις γιὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, τὸν Δημόκριτο καὶ τοὺς Πυθαγορείους εἶν' ὄλοένα καὶ περισσότερο ἀποσπασματικὲς καὶ πρόχειρες. Μιὰ ἐξέλιξη γιομάτη μῖσος πρὸς τὸν Σωκράτη κλείνει τὴν πορεία καὶ σημαδεύει τὸ τέρμα. Ὁ Σωκράτης εἶναι τὸ τέλος τῆς μεταφυσικῆς τόλμης, τῆς ἱερατικῆς μεγαλοπρέπειας τοῦ φιλοσόφου-ἱερέως ἢ βασιλέως. Ὅ,τι κατηχεῖ, ἢ ἠθικολογικὴ πρόθεση, ἢ παγκοσμιότητα τοῦ πνεύματος, ἢ εὐκίνητη καὶ πειστικὴ διαλεκτικὴ, ἢ δημοκρατικὴ λειτουργία τῆς σκέψης καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, ὅλ' αὐτά, ποὺ μᾶς φαίνονται διαυγῆ καὶ σύγχρονα, προκαλοῦν τὴν ἀπέχθεια τοῦ Νίτσε, αὐτοῦ

τοῦ ἀπὸ ἐνοτικτο ἀριστοκράτη, τοῦ μεθυσμένου ἀπὸ σοπεναουερικοὺς ὀρισμούς, τοῦ βαφτισμένου στὰ βαγνερικὰ νάματα. Ὁ θεατρικὸς τοῦ Ἐμπεδοκλῆς, μὲ τὸ ἀπρόσιτο καὶ μυστηριακὸ μεγαλεῖο, ἀποτελεῖ τὸ ἰδεῶδες τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ προφήτη, τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ ποὺ θ' ἀναγεννηθῆ στὸν Ζαρατούστρα.

Ἄς μὴ ζητᾶμε, λοιπόν, ἀπὸ τὴ μελέτη γιὰ τοὺς Προσωκρατικούς, ὅ,τι δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ, — δηλαδὴ τὴ φιλολογικὴ αὐστηρότητα καὶ τὴν ἀκριβόλογη ἐρμηνεία τῶν δογμάτων. Εἶν' ἓνα ποίημα γιὰ τὴν καταγωγή τῆς Φιλοσοφίας, ὅπως τὸ βιβλίο γιὰ τὴν Τραγωδίαν εἶν' ἓνα ποίημα γιὰ τὴν καταγωγή τῆς τραγικῆς τέχνης. Ὁ Νίτσε πίστεψε ὅτι εἶχε διακρίνει πῶς οἱ δύο αὐτοὶ εὐρωστοὶ κλάδοι τῆς ἀνθρώπινης σκέψης φύτρωναν ταυτόχρονα ἀπὸ τὸν ἴδιο κορμό, τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ στὴν πλέρια τοῦ ἀκμῆ, δηλαδὴ στὴν προκλασικὴ ἐποχὴ. Γνωρίζουμε τὴν προκατάληψή του γιὰ τὸν Σωκράτη, τὸν Εὐριπίδη καὶ τὸν Πλάτωνα. Πίστεψε, μὲ τὴ σοπεναουερικὴ του σκέψη, πῶς ἡ Τραγωδία καὶ ἡ Φιλοσοφία ἦτανε δύο ταυτόχρονες ἐφευρέσεις μιανῆς εὐρωστης καὶ γιομάτης ἀπὸ ὕγεια θέλησης ζωῆς, ποὺ μὲ τὴν αἰσθητικὴ καὶ ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία τῶν μύθων, μὲ τὴ χρησιμοποίησιν καὶ τὴν ἔξαρση τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῶν ἀρετῶν τῆς φυλῆς, ἔτειναν στὴν ἐνοποίηση, τὴν ἐνίσχυση καὶ τὴν πολεμικὴ προπόνηση τοῦ ἀπειλούμενου ἐλληνισμοῦ. Ἐρηνεῖ γιὰ τὸ ξεστράτισμα τῶν ἐλληνικῶν πεπρωμένων, ποὺ ἦτανε συνέπεια τοῦ θριάμβου τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τῶν Περσῶν, καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας ποὺ ἀκολούθησε, ὅταν ἡ πόλις τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς πλαστικῆς τέχνης ἐπεκράτησε ὀριστικὰ τῆς Πελοποννήσου, τῶν Νήσων, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας, περισσότερο προικισμένων γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴ μυστικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σκέψη, τὴν ὥρα μάλιστα ποὺ ἡ ἰδέα τῆς πανελληνικῆς μεταρρύθμισης, κληρονομημένη ἀπὸ τὰ μυστήρια, βασισμένη ἐπάνω στὴν ἐνότητα τῶν μύθων καὶ τῶν τελετουργιῶν, ἔπαιρνε διαστάσεις καὶ σχῆμα στὸ πνεῦμα τῶν φιλοσόφων.

Φυσικά, ὑπάρχουν πολλὲς ἀντιρρήσεις στὴν παράδοξη τούτη θεωρία. Ὅμως, ὅπως συμβαίνει πάντα στὸν Νίτσε, διέπεται ἀπὸ μιὰ προσωπικὴ καὶ ἐπίκαιρη γιὰ τὴν ἐποχὴ του φροντίδα. Ἄν ἡ τραγωδία καὶ ἡ φιλοσοφία ἔσωσαν ἓναν καιρὸ καὶ ἀπαθανάτισαν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ καιροῦ τὸν ἐλληνισμὸ ποὺ κινδύνευε, δὲ θὰ μπορούσε ἄραγε τὸ βαγνερικὸ δράμα καὶ ἡ σοπεναουερικὴ φιλοσοφία (ἢ μᾶλλον ἡ νιτσεικὴ) νὰ βοηθήσουν μὲ τὴ σειρά τους ἓνα ρωμαλεὸ ἀλλ' ἀκόμη διδταχτικὸ γερμανισμό; Αὐτὴ τὴν ἐννοία πρέπει νὰ δώσουμε στὸν ὀρισμὸ τοῦ « φιλοσόφου, ἱατροῦ τοῦ πολιτισμοῦ ».

Σὲ τί συνίσταται ἡ θεραπεία αὐτῆ; Σ' ἓναν αὐστηρὸν ἔλεγχο τοῦ τί μπορεῖ νὰ παρα-

(1) Ἐνδέκατο μάθημα περὶ Ποιητικῆς, Ἰαν. 1938. (Κατὰ τὴν ἀναλυτικὴ περίληψιν ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ « Yggdrasil » Ἀπρ. 1930).

πλανήση τὸ ἔθνος ἢ τὴν πολιτεία μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἀληθινούς των δρόμους: ὑπερβάλλουσα γνώση, κατάχρηση τῆς λογικεύσεως, ἀκόλαστη περιέργεια, ἀχαλίνωτα πάθη. Τῆ στιγμή πού ὁ θρησκευτικός χαλινός, ὁ σεβασμός τοῦ καθιερωμένου, παύουν νὰ ἐνεργοῦν, ὀρθόν εἶναι ὁ φιλόσοφος κι ὁ καλλιτέχνης ν' ἀντιτάσσουν στίς ἀξιώσεις τῆς διαβρωτικῆς λογικῆς ἢ τοῦ ἐκφυλιστικοῦ ὀφελιμισμού τοὺς κανόνες τοῦ ὄραϊοῦ, τοὺς νόμους τοῦ ὑψηλοῦ ὕφους. Φιλόσοφοι καὶ ποιητές εἶναι πρῶτ' ἀπ' ἄλλα καλλιτέχνες. Ὁ ρόλος τους εἶναι ν' ἀποχωρίζουν καὶ νὰ συντηροῦν ὅ,τι εἶναι μεγάλο κι' ἀξιο νὰ ἐπιζήση, νὰ ἐξιχνιάζουν τὰ αἰώνια χαρακτηριστικά ἑνός πολιτισμοῦ. Τὸ δικαίωμά τους εἶναι νὰ ἐπικυρώνουν τὴν ἀλήθεια τῶν σωστικῶν ἀξιῶν πού εὐνοοῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀνθήση τῶν ἰδιότητων ἐκείνων πού ἀρμόζουν στὴν ἰδιοφυΐα τῆς φυλῆς. Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς πόσο ἢ ἀντι-εγκεφαλικὴ (anti-intellectualiste), πληθωρικὴ (vitaliste) καὶ αἰσθητικὴ αὐτὴ ἀποψη συγγενεῦει μὲ τὴν ἰδέα τοῦ «τραγικοῦ πολιτισμοῦ» καὶ τῆς «θέλησης τῆς δύναμης». Δὲν τῆς λείπει μάλιστα μιὰ ἀρκετὰ ἐμφανῆς ἐθνικιστικὴ χροιά.

Δὲν κρίνουμε ἀπαραίτητο νὰ τονίσουμε λεπτομερειακὰ τίς τολμηρὲς ἢ ἀμφισβητήσιμες ἐρμηνεῖες πού ἔδωσε, ἐδῶ ἢ ἐκεῖ, ὁ Νίτσε. Εἶναι ἤδη ἀρκετὸ νὰ παραπέμψουμε τὸν ἀναγνώστη, μιὰ γιὰ πάντα, στίς σίγουρες πηγές καὶ στίς προσφατώτερες μελέτες. Χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Θαλῆς του, οὐσιαστικά μόνον φυσικός καὶ ὀρθολογιστής, δὲ φαίνεται νὰ θυμᾶται πῶς εἶπε « τὸν κόσμον δαιμόνων πλήρη ». Ὁ Ἀναξίμανδρος του φαίνεται νὰ κλίνει κάπως πρὸς τὸν τραγικὸ πεσσιμισμό· στὸν ρομαντικὸ Ἡράκλειτό του, ἀντικείμενο κρυφῆς εὐνοίας, δανεῖζει πλασματικὲς καὶ συνδετικὲς ρήσεις πού τὸν προσεγγίζουν στὸν Σοπενάουερ. Ὁ Παρμενίδης δὲν ἔχει ἀπαγγεῖλαι τὴν προσευχὴ πού τοῦ ἀποδίδεται στὸ κείμενο τοῦ Νίτσε, ἐκλιπαρώντας ἀπὸ τοὺς θεοὺς μιὰ λεπτὴ πλάκα βεβαιότητος σ' ἀντάλλαγμα ὀλόκληρης τῆς πολύχρωμης ὁμορφίᾳς τοῦ σύμπαντος. Τοῦ προσάπτεται ἀκόμη ἕνας περίεργος μακιαβελισμὸς σχετικὰ μὲ τὴν « ὁδὸν δόξης »⁽¹⁾ πού ἀνήκει στὸ πρῶτο σύστημά του πού καταδικάζει, παρ' ὅτι τὸ

προτιμᾶ ἀπὸ τ' ἄλλα τῶν ἀντιπάλων του. Ὁ Ἀναξάγορας, « κλείνοντας τὰ μάτια καὶ ριψοκινδυνεύοντας τὸ πῆδημα » γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τοῦ Πνεύματος τὴν καταγωγὴ τῆς Κινήσεως, ὁ Ξενοφάνης πού καταλήγει στὴν πίστη τοῦ « Ἐνός ἀκινήτου » ἀπὸ κούραση κι ἀνάγκη σταθερότητας, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ μακρὰ ζωὴ περιπλανώμενου ἀοιδοῦ, ἀποδεικνύουν μᾶλλον μιὰν ὄραϊα ἱκανότητα ψυχολογικῆς ἐφευρετικότητος, παρὰ μεγάλη φιλολογικὴ ἐμβρίθεια.

Μ' ἂν θυμόμαστε πῶς ἡ πρόθεση πού ἀποκαλύπτει ὁ Νίτσε στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης του εἶναι νὰ μᾶς φανερώσῃ « ὄραϊες δυνατότητες ζωῆς », « τύπους τοῦ ἀνθρώπινου μεγαλείου », μορφές τοῦ πλείου ἀνθρώπου, θ' ἀναγνώρισουμε πῶς αὐτὴ ἢ πινακοθήκη, φιλοσόφων, ποιητῶν, ἠθολόγων, μεταφυσικῶν, φυσικῶν καὶ πολιτικῶν, δὲν ὕστερεῖ σὲ μεγαλεῖο μπρὸς σὲ καμμιά ἀπὸ τίς περιφημότερες συλλογές « προσωπογραφιῶν » πού μᾶς κληρονομήθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἴσαμε τίς μέρες μας. Εἶναι « προσωπογραφίες φανταστικῆς »; Καὶ ναὶ καὶ ὄχι. Εἶναι τέτοιες ὅπως θὰ ἤθελε ὁ ἴδιος ὁ Νίτσε νὰ βλέπῃ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ τὸν ζωγραφίζου. Στίς προσωπογραφίες πού ὀφείλονται σὲ μεγάλο ζωγράφο, δὲν εἶναι τὸ « μοντέλο » πού μᾶς ἐνδιαφέρει, ἀλλὰ ὁ καλλιτέχνης, ἡ εὐαισθησία του, ἡ φαντασία του, τὸ στύλ του. Μόνον ἔτσι κι' ὄχι ἄλλοιῶς πρέπει νὰ διαβάσουμε τίς εὐγλωττες αὐτὲς σελίδες.

Δὲν τὸ κρίναμε χρήσιμο νὰ μεταφέρουμε ὀλόκληρες τίς σημειώσεις καὶ τὰ σχέδια μαθημάτων πού κατακαλύπτουν τὸν ΧΙΧ τόμο. Ἡ ἐκθεσὴ τῆς καταγωγῆς τοῦ μυστικιστικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ πνεύματος στὴν Ἑλλάδα (Ὀρφικὲς θεογονίες, Φερικύδης τῆς Σύρου, Ἡσίοδος, τὰ Μαντεῖα, οἱ Ἑπτὰ Σοφοὶ κλπ.) δὲν παρουσιάζει κανένα ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ καιρὸ ἔχει ξεπεραστῆ. Ἐπίσης, παραλείφθηκε ὅ,τι εἶναι μελέτη τῶν πηγῶν, βιογραφίες, συζητήσεις τῶν κειμένων σχετικὰ μὲ τοὺς ἐξεταζόμενους φιλοσόφους. Περιοριστήκαμε σ' ὅ,τι εἶναι ἀνάλυση καὶ ἐρμηνεία τῶν δογμάτων. Τέλος, προστέθηκαν μερικὲς πολὺ μεταγενέστερες σκέψεις, πού ἀποδεικνύουν ὡς τί σημεῖο ὁ Νίτσε ἔμεινε πάντα πιστός στὸν βαθύτατο θαυμασμό του πρὸς τὸ ἔργο καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Προσωκρατικῶν.

GENEVIÈVE BIANQUIS

(Ἀκολουθεῖ)

(1) « Δόξα » μὲ τὴν ἔννοια τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας.

